

Aleš
Iglič

O simbolnem pomenu imena *Karantanci*

Mejne kneževine
(temneje)
frankovske
države
v času Karla Velikega in kasneje.
Iz W. Leisering,
Historischer
Weltatlas,
Cornelsen
Verlag, Berlin
1999.

Glavni zgodovinski vir, iz katerega črpamo vedenje o razmerah v Karantaniji v zgodnjem srednjem veku, je okoli leta 870 napisani spis o spreobrnitvi Bavarcev in Karantancev v krščansko vero (*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*), kjer se knez Karantancev imenuje *dux*. Dux se imenuje tudi že prvi po imenu znani knez prednikov Slovencev, to je knez Valuk (Wallucus dux Vinetorum), iz časa okoli leta 630 (Fredegarjeva kronika). V ožji Karantaniji je dokazano dedno dinastično nasledstvo v eni rodbini, ki prehaja, ne samo od očeta na sina (Boruta je nasledil Gorazd), pač pa tudi v okviru stranskih linij (Gorazda je nasledil bratranec Hotimir). Država slovanskih Karantancev je obstajala približno 200 let (od prve polovice 7. stoletja do tretjega desetletja 9. stoletja), v zadnjem obdobju pod vrhovnim frankovskim gospostvom (slika 1). Karantanija je edina znana državna tvorba, ki je obstala po razpadu Samove plemenske zveze. Na Bavarsko so zaradi spreobrnitve v krščansko vero poslali člane karantanske knežje rodbine. Knez Gorazd (749-751) in knez Hotimir (752-769) sta bila krščena na današnjem otoku Herrenchiemsee na bavarskem Chiemskem jezeru. Tako lahko Karantanijo povezujemo tudi z začetkom pokristjanjevanja prednikov Slovencev. Za Hotimiro so bili domači karantanski knezi še Valtunk, Pribislav, Semika, Stojmir in Edgar (do okoli leta 828).

Za karantanskega kneza je dokazan obstoj pripadajočega mu knežjega zemljiškega gospostva iz srede 8. stoletja, torej še pred uveljavitvijo frankovskega družbenega sistema po letu 828. Viri omenjajo tudi druge prvake (principes) in grofe (comites) med Karantanci. Tako na primer listina iz leta 830 nava-

ja, da je plemič Baaz, po rodu karantanski Slovan, podelil freisinški škofiji svojo dediščino z nesvobodnimi in vsemi stvarmi. Dokazljiva je tudi prva knežja lastniška cerkev svete Marije nad Gosposvetskim poljem, ki jo je dal zgraditi knez Hotimir (752-769) in posvetil pokrajinski škof Modest. Lastništvo te pracerkve je po odstranitvi domačih karantanskih knezov prešlo na krono in preko darovnice na salzburško nadškofijo. Podobno tudi okoli deset, že v frankovski dobi imenovanih gradov (Krnski grad, Možberk, Stari dvor - Althofen, Ribnica, Breže in drugi), ki se po svoji zgradbi bistveno razlikujejo od zgodnjefevdalnih frankovskih stolpov, predstavlja sedeže pragospojev iz obdobja slovanskih knezov Karantanije. Tudi samo ime Karantanija ne izhaja iz plemenskega imena kot pri večini drugih slovanskih narodov, pač pa je povezano s sedežem karantanskega kneza na Krnskem gradu (curtis Carantana, civitas Carantana).

Predniki Slovencev, to je alpski Slovani, namreč niso bili enotno pleme, ki bi se kot celota preselilo na območje Vzhodnih Alp, zgornjega Posavja in Posočja temveč so se naseljevali v več valovih. Najprej s severa (zahodnoslovanska jezikovna skupina) in kasneje z vzhoda (južnoslovanska jezikovna skupina), kar kaže tudi današnji slovenski jezik, ki ima močne zahodnoslovanske korenine. V novi domovini pa so se vsaj deloma pomešali tudi z manjšinskimi staroselci.

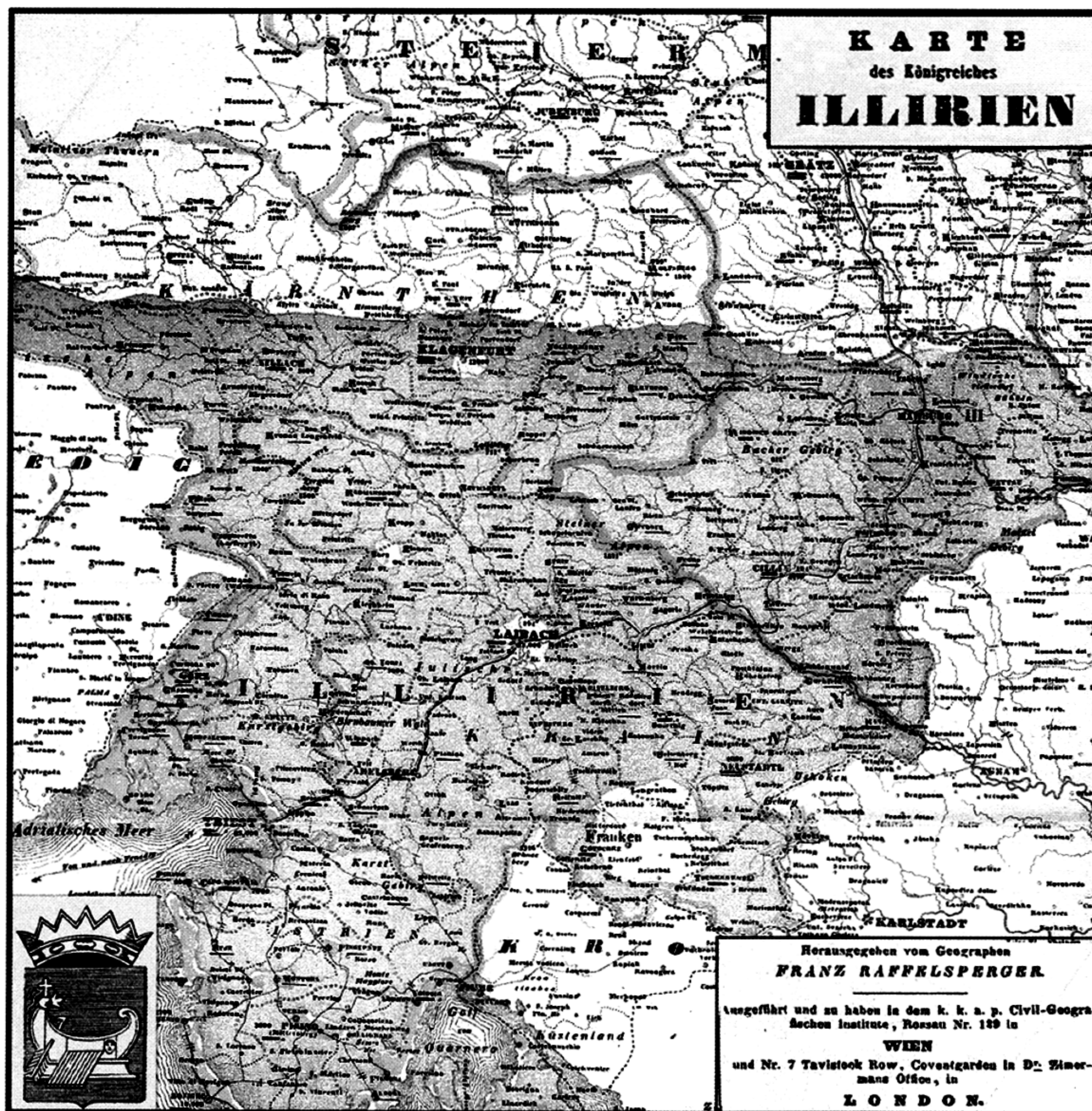
Pri Karantancih je že obstajala vrhnja plast, ki so ji pripadali velikaši, ki jih je plemstvo sosedov štelo za enakovredno in z njimi stopalo v sorodstvene zveze. Novemu knezu pa so predali oblast »ljudstva« (*populi*), to so tisti, ki so ime-

li pravico nositi orožje in so v vojni sodelovali kot osebno svobodno knezovo vojaško spremstvo. Prebivali so v strnjelih naseljih. Teh naselij je daleč največ v okolici Krnskega gradu, ki je bil sedež karantanskih knezov. V kasnejših virih se svobodnjaki, ki so sodelovali pri umestitvi kneza in kasneje koroškega vojvode imenujejo kosezi. Nemško ime za koseza je bilo edlinger (plemenit). Pisarji oglejskega patriarha pa so uporabljali ime ariman, ki je pri Langobardih pomenil člana posebnega družbenega sloja oborožencev. Izvor imena kosez (tudi kasez, kasaz ali kaseg) do danes ni pojasnjen.

Sledove kosezov najdemo raztresene praktično po celotnem prvotnem naseljenem območju alpskih Slovanov, tudi precej daleč stran od Krnskega gradu, v porečju zgornje Save in Savinje, na Notranjskem, na Dolenjskem in v Pomurju. Največ jih je bilo seveda v širši okolici Krnskega gradu (do 350). Okrog 80 kosezov je živelo tudi v naseljih v Podjuni, še okrog 30 kosezov pa bolj na severu, v krajih na Krappfeldu in ob zgornji Krki. V porečju zgornje Save in Savinje so največjo skupino kosezov predstavljali teharski kosezi (160), zagorskih kosezov je bilo 70, kosezov okoli Križa pri Trziču pa je bilo nekaj manj kot 50. Šibkejši sledovi kosezov so še v okolici Bohinja in Bleda, pa tudi vzhodno od srednje Mure.

Za razliko od kosezov srednjeveški vitezi niso bili osebno svobodni, če so izšli iz sloja nesvobodnih oboroženih hlapcev. V 12. stoletju vežejo viteški sloj tako še znatne omejitve v zakonskem in premoženjskem pravu. O njihovi usodi (na primer o njihovih porokah) in usodi njihovih otrok so tako odločali njihovi gospodje (seniorji), ki so med dru-

O simbolnem pomenu imena Karantanci

Meje Ilirskega kraljestva na zemljevidu Franza Raffelspergerja iz sredine 19. stoletja (iz kartografske zbirke NUK v Ljubljani). Kraljestvo Ilirija je bilo ustanovljeno leta 1816, torej kmalu po propadu francoskih Ilirskih provinc. Po ustavi iz leta 1849 je Ilirsko kraljestvo obsegalo Kranjsko, Koroško, Goriško, Istro in Trst, torej razen Spodnje Štajerske praktično vse ozemlje, ki je bilo v tistem času naseljeno s Slovenci (modra barva). Leta 1830 je bil goriški nadškof Slovenec Jožef Balant imenovan za prvega metropolita Ilirije, ki je vključevala škofije v Ljubljani, Trstu, Poreču in na otoku Krku. Tudi naslednji ilirski metropoliti (med njimi tudi kardinal Jakob Missia) do Frančiška B. Sedeja, ki so ga leta 1931 prisilili k odstopu fašisti, so bili Slovenci.

gim lahko dogovorili, koliko otrok iz zakona dveh pripadnikov viteškega sloja bo pripadlo gospodu vsakega zakonca. Vitezi nesvobodnega izvora so bili v pravnih listinah vedno ločeni od vitezov svobodnega izvora, za katere se je začel v prvi polovici 12. stoletja uveljavljati naziv ministerial. Do konca 15. stoletja so na slovenskem etničnem ozemlju izumrle praktično vse visoko plemnite fevdalne rodbine (grofje Ortenburški, prvotni svobodni gospodje Višnjegorski, Žovneško-Celjski, Goriški, prvotni svobodni gospodje Turjaški in drugi). Tako je na slovenskem ozemlju kasnejše visoko plemstvo vojaškega izvora iz 17. in 18. stoletja skoraj v celoti potomstvo ministerialnega (deloma nesvobodnega) nižjega plemstva.

Kosezi so imeli svoje posebno sodstvo, ki so ga ponekod ohranili še do poznega srednjega veka, ko se v pisnih virih večkrat omenjajo tudi kot »viteške kmetije«. V listinah iz 12. stoletja so bili kosezi še enakovredni ministerialnemu plemstvu in so opravljali pravna dejanja, kot na primer darovanje zemlje, ki so jih poleg njih lahko sicer opravljali le pripadniki fevdalcev. Še v 13. stoletju so imeli večjo veljavo kot vitezi. Še v 14. stoletju so lahko prehajali med viteze in uglednejši del meščanstva. Tekom časa je tako veliko kosezov prešlo med nižje fevdalno plemstvo in meščanstvo. Do konca 16. stoletja pa so bili osebno svobodni tudi vsi, ki so ostali svobodni kmetje s posebnimi pravicami. Potem

pa so prešli med kmete svobodnjake ali podložnike.

Pri tem pa je potrebno povedati, da se je tudi pri nižjem plemstvu v 14. stoletju zelo okrepil sindrom agrarizacije. Preprosti dvori nižjega plemstva se skoraj niso ločili od večjih kmečkih gospodarstev, saj je bila ena izmed njihovih važnih dejavnosti tudi kmetijstvo. V 14. stoletju je gospodarska kriza veliko nižjega plemstva primorala k selitvi v mesto. Tisti, ki so ostali na deželi, pa so s pomočjo hlapcev sami gospodarili na zemlji. Zato lahko v urbarjih iz 15. in 16. stoletja mnoge kmečke dvore spoznamo kot nekdanja propadla plemiška bivališča, kjer od 16. stoletja niso bili naseljeni več plemiči, pač pa njihovi pokmeteni potomci ali pa hlapci.

Obredni jezik ustoličevanja kasnejših koroških vojvod je bil slovenski in se je ohranil vse do leta 1728, ko je kot zadnji prisegel cesar Karel VI., kar kaže na starodavnost obreda, ki sega nedvomno nazaj v dobo svobodne Karantanije. Izročilo o negermanskem izvoru vojvodine Koroške, ki je bila ob svojem nastanku in še mnogo kasneje izrazito slovanska pokrajina, se je ohranjalo tudi pri samem koroškem plemstvu tja do 16. stoletja. Čeprav ohranjena fevdna prisega krškemu škofu pri Gospe Sveti iz leta 1637 (slika 3) in slovenska fevdna prisega nastala po letu 1637 v prisežni knjigi notranjeavstrijske vlade v Gradcu kaže, da je bila slovenščina pogovorni jezik mnogih plemičev tudi v novem veku,

pa sama oblika obreda ustoličevanja koroških vojvod kaže na njen starodaven slovanski, to je karantanski izvor iz zgodnjega srednjega veka. V zgodnjem obdobju je karantanski knez lahko uporabljal domači slovanski jezik tudi na cesarskem dvoru. Pa tudi še veliko kasneje kažejo različni viri, da je bila slovenščina še vedno v rabi tudi v najvišjih plemiških krogih. Tako je še v prvi polovici 13. stoletja koroški vojvoda Bernhardt Spanheimski sprejel Ulricha Lichtensteinskega s slovenskim pozdravom. V verzih poslednjega minezengerja Oswalda Wolkensteinskega pa lahko najdemo vsaj 20 slovenskih verzov oziroma besednih zvez.

Karantanija je v okviru svoje razširjene frankovske ozemeljske enote (s stari imenom precej manjše ožje Karantanije) do svojega razkroja v 11. stoletju združevala precejšen del prednikov Slovencev. Ime okraj Karantancev (Carantanorum regio) iz leta 819 za kolonizacijsko enoto Karantancev v Spodnji Panoniji severno od Drave nakazuje, da so Karantanci poznali že neko obliko narodne zavesti in da ime ne označuje le prebivalcev ožje Karantanije. Tako leta 871 salzburški duhovnik, ki je pobegnil iz Spodnje Panonije, obravnava zgodovino Spodnje Panonije le kot del zgodovine Karantancev. Dalje se navaja v nekem drugem viru izgon nadškofa Metoda iz Spodnje Panonije (slika 1) kot pregon iz karantanskega področja. Tudi knez Spodnje Panonije, knez Kocelj

O simbolnem pomenu imena Karantanci

Iuramentum Sclauomcum

Vi bodete moim Gnadleuostimo, Firsto, imu Gospada, Gospada Sigmundo Franco, Erherzogo, u' Osterreichi, Firsto u' Burgundi, Stevreske, Korashke, Kraishke, ino Wirtemberske Dshel, Skoffo u' Aupsurgi, ino Gurku, Firstouemo Graffu, u' Tirolu, ino u' Gorici, Dshelskimu Graffu v' Elsi. e na uashe Dushe mešti oblubili, nih Firstouei Suetlosti, sa uolo vashch Lehnou pokhorni, ino Streshiotsh biti, nih Firstouei Gnadi, ino Suetlosti, sa uolo vashch Lehnou, nuž: ino dobroto pomislit, shko: do oduerniti, ino kuli kadai, sa eniga Firsta smert permeri, supet te Lehne sasliški ti, ino perieti, ino aku bi ti, gdi re Lehne sapadene, nih Firstouei Suetlosti ^{u' Gurske!} diti hni skoffy shlishoiotsh, te iste nih Firstouei suetlosti, uedeiotsh pustiti, ino skasati, ino sicer u' se to sturiti, kulikai ie eden u' shlehterni, s' lehni podlosheni, zhlouek, suvimo Lehenskimo Gospodu, dol: shan, ino sauesan sturiti

Responsio Vasali

Vse letu, kulikai ie mene na pred Brans, oblubim vsr, nih Firstouei Suetlosti, ino nih na mesinikom, reshniotshov, ino terna dershati.

Tekst slovenske fevdne prisege vazalov krškega škofa (iz leta 1637), ki se je odvijala pri Gospe Sveti.

(861-874), ki je nasledil na tem mestu očeta Pribino (874-861), se v neki listini imenuje »quidam Carantanus«, Blatenski kostel pa se leta 880 šteje h Karantaniji. Od leta 869 do leta 874 je vladal knez Kocelj kot popolnoma samostojen vladar. Na njegovem dvoru so uvajali bogoslužje v domačem slovanskem jeziku in pisavo glagolice. Tam je najverjetneje nastal tudi prvi slovanski zakonik »Zakon sudni ljudem«, katerega avtorstvo pripisujejo Metodu. Na Kocljevo željo je papež imenoval Metoda za nadškofa ponovno ustanovljene panonske nadškofije. Po Kocljevem padcu je Karantanija obsegala tudi grofijo (marko) ob Savi (Karniolo) ter obe Panoniji pod oblastjo člana karolinške dinastije in kasnejšega cesarja Arnulfa Karantanskega, nezakonskega sina bavarskega kralja Karlmana in Karantanke.

Pavel Diakon v svoji *Zgodovini Langobardov* opisuje, da so Karantanci v 7. stoletju vdrl v furlansko vojvodstvo (verjetno iz Karniole). Pavel Diakon tudi poroča o bitki med Langobardi in predniki Slovencev okrog leta 705. V bitki so bili menda Langobardi strahovito poraženi, padla pa je večina njihovega plemstva z vojvodom vred. Angleški kralj Alfred pa okoli leta 880 navaja, da Donava predstavlja severno mejo Karantanije z Velikomoravsko, na vzhodu pa Karantanija meji na Bolgare, od katerih jih ločuje le pustinja med Donavo in Tiso. Vidimo torej, da današnja avstrijska Koroška zavzema tako samo osrednji del

širšega karantanskega ozemlja in je zato tudi v geografskem smislu samo eden izmed naslednikov Karantanije.

Od 9. stoletja se torej razširi ime Karantanci na vse alpske in panonske prednike Slovencev ter njihovo ozemlje. Od takrat pa do 13. stoletja so evropski pisci, od Rusov pa do Angležev ter Arabcev, ime *Karantanci* so uporabljali za vse prednike Slovencev kot celoto. Od 9. do 13. stoletja pomeni torej ime Karantanci to, kar danes Slovenci, ne glede na to, da v ožjo Karantanijo niso bile vključene nekatere druge (mejne) slovanske kneževine (grofije), kot sta Karniola ob zgornjem toku reke Save in Liburnija, zahodno od ožje, prvotne Karantanije. Kot že omenjeno, je bila Karniola v okvir frankovske ozemljске enote Karantanije vključena šele kasneje, v drugi polovici 9. stoletja, kot marka (grofija) ob Savi.

Torej, če so med predniki današnjih Nemcev Bavarci, Turingijci, Sasi in drugi, so Karantanci vsekakor eni izmed prednikov Slovencev (in seveda tudi današnjih Avstrijcev, saj so bili do 19. stoletja Slovenci večinski narod na nekdanjem osrednjem karantanskem ozemlju (slika 2). Še več, ime Karantanci je bilo med 9. in 13. stoletjem splošno priznано ime za vse prednike Slovencev, to je alpske in panonske Slovane. Če bi se nekateri zgodovinski dogodki malo drugače zasukali, bi se prav lahko zgodilo, da se danes ne bi imenovali Slovenci, pač pa Karantanci. ■

Viri

- Diakon, Pavel, *Zgodovina Langobardov, Založba Obzorja, Maribor 1988*
 Grafenauer, Bogo, *Karantanija - izbrane razprave in članki, Slovenska matica, Ljubljana 2000*
 Grafenauer, Bogo, *Zgodovina slovenskega naroda, DZS, Ljubljana 1978*
 Kos, Milko, *Srednjeveška zgodovina Slovencev, Slovenska matica, Ljubljana 1985*
 Hauptman, Ljudmil, *Nastanek in razvoj Kranjske, Slovenska matica, Ljubljana 1999*
 Pleterski, Andrej, *Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov, ZRC SAZU, Ljubljana 1997*
 Voje, Ignacij, *Slovenica-Balcanica, Slovenska matica, Ljubljana 2005*
Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979
 Žvanut, Maja, *Od viteza do gospoda, Vi-harnik, Ljubljana 1994*